

شناسایی و رتبه‌بندی موانع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در

ایران: کاربرد روش دلفی فازی

رضا فاضلیان

دانش‌آموخته دکتری اقتصاد دانشگاه اصفهان، a.fazelian67@yahoo.com

محسن عارف‌نژاد

استادیار گروه مدیریت بازرگانی دانشگاه لرستان، arefmohsen2@gmail.com

زهره روستا

دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه اصفهان، zrousta.de@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۶

چکیده

در بسیاری از کشورها از جمله کشورهای در حال توسعه به دلایل مختلفی نظیر بهینه نبودن میزان پس‌اندازهای داخلی، خروج سرمایه و یا به طور کلی‌تر دسترسی به منابع سرمایه‌ای متنوع، دولتمردان را بر آن داشته تا به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نگاه ویژه‌ای داشته باشند. بر این اساس هدف پژوهش حاضر شناسایی و رتبه‌بندی موانع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌باشد. جامعه آماری مطالعه سرمایه‌گذاران خارجی، اساتید دانشگاه و کارشناسان مرکز خدمات و سرمایه‌گذاری وزارت امور اقتصادی و دارایی بوده و برای تعیین نمونه ۳۹ نفری از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند استفاده شده است و با توجه به بهره‌گیری از روش دلفی فازی، حجم نمونه تا رسیدن به اشباع نظری ادامه پیدا می‌کند. برای گردآوری داده‌ها از مصاحبه نیمه ساختاریافته و پرسشنامه استفاده شده و روش تحلیل داده‌ها تکنیک دلفی فازی بوده و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS کمک گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد که عدم همسویی منافع سرمایه‌گذاران خارجی و منافع مقامات دولتی و دست‌اندرکاران مرتبط با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی در داخل کشور، وجود عدم اطمینان در فضای سرمایه‌گذاری، بالا بودن هزینه‌های مبادله و نبود وحدت نظر و هماهنگی بین مسئولین در تعیین اولویت‌های جامعه از مهمترین موانع سرمایه‌گذاری خارجی در کشور هستند. لذا در راستای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، دولت باید با اولویت بخشیدن به این نوع سرمایه‌گذاری در قوانین کاربردی نافذ و شفاف، ابتدا نااطمینانی‌ها را کاهش داده و فضای مطمئن برای سرمایه‌گذاران خارجی ایجاد نماید، آن‌گاه با حذف موانع دست و پا گیر در محیط کسب و کار هزینه‌های مبادله را کاهش دهد.

واژه‌های کلیدی: سرمایه‌گذاری، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، روش دلفی فازی.

طبقه‌بندی JEL: Q3، E2، C4.

۲- مقدمه

به‌دنبال پدیده جهانی شدن^۱ و گسترش روابط تجاری بین کشورهای دنیا، عوامل و متغیرهای جدیدی به عنوان محرک رشد اقتصادی کشورها به ویژه کشورهای در حال توسعه مطرح شده‌اند. در این میان نقش و جایگاه سرمایه‌گذاری خارجی در الگوهای رشد برای کشورهای در حال توسعه که با مشکلات مالی درگیر هستند، قابل ملاحظه بوده است. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه عدم کفایت منابع پس‌انداز داخلی با نیازهای کشور، دولت‌مردان را بر آن داشته تا برای جبران کمبود منابع داخلی به منابع خارجی بالاخص سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روی آورند. تقریباً از دهه ۱۹۸۰ جریان-های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به سرعت گسترش یافت و این امر فرصت مناسبی برای کشورهای در حال توسعه فراهم ساخت تا با بهبود شرایط و ایجاد زیرساخت‌های لازم، زمینه رشد و توسعه اقتصادی را فراهم سازند (وانگ و همکاران^۲، ۲۰۲۱). از طرفی با حرکت به سمت یکپارچگی جهانی و ادغام تجاری کشورها، تلاش برای جذب سرمایه‌های خارجی شدت گرفته است به طوری که تقریباً تمام کشورها تلاش می‌کنند تا حداکثر منافع را از طریق بهبود محیط کسب و کار و تقویت رقابت‌پذیری اقتصاد به دست آورده و سهم خود را از جذب سرمایه‌گذاری خارجی افزایش دهند (شقاقی شهری^۳، ۱۳۹۵). از نظر آنکتاد، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌تواند از طریق انتقال فناوری و مهارت‌ها زمینه‌های افزایش کارایی در کشور مقصد را فراهم کند (جعفری صمیمی و سینا^۴، ۱۳۸۷). تقریباً در تمام دنیا در خصوص این موضوع توافق وجود دارد که افزایش سرمایه‌گذاری موجب کاهش فقر شده و زمینه ایجاد رشد اقتصادی را فراهم می‌کند (عبدالطیف و اشمیت^۵، ۲۰۱۰). نکته حائز اهمیت اینکه سرمایه‌گذاران بدون مطالعه وضعیت و شرایط نهادی کشور میزبان اقدام به سرمایه‌گذاری نمی‌کنند (کوکاج و آمتی^۶، ۲۰۱۶). بنابراین فراهم کردن بستر و شرایط مناسب جهت جذب سرمایه‌گذاری خارجی و رفع موانع و محدودیت‌های موجود امری اجتناب‌ناپذیر است. با بررسی ادبیات

---

¹ Globalization

² Wang et al.

³ Shaghghi shahri (2016)

⁴ Jafari Samimi & Sina (2008)

⁵ Abdel-Latif & Schmitz

⁶ Kukaj & Ahmeti

مرتبط با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی مشخص می‌شود که عوامل زیادی از قبیل وضعیت خصوصی‌سازی، نرخ تعرفه‌ها، مالیات‌ها، انگیزه سرمایه‌گذاران، اندازه بازار، هزینه‌های مبادله و سیاست‌های اقتصادکلان جریان‌های سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را تحت تاثیر قرار می‌دهند (آسونگ و همکاران^۱، ۲۰۱۸). مطالعات تجربی زیادی نشان داده‌اند که نهادهای نامناسب و غیرکارا مانع انجام فرایند سرمایه‌گذاری هستند (آسیدو^۲، ۲۰۰۶). به طوری که هر چقدر کیفیت نهادها بیشتر باشد سهم از جذب سرمایه‌گذاری خارجی بالاتر است (مهیک^۳، ۲۰۰۹). سیدروپولوس^۴ نشان داد که متغیرهای نهادی از مهمترین عوامل تاثیرگذار بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی در کشورهای منطقه منا^۵ هستند (جداو^۶، ۲۰۱۲). در واقع، با توجه به این که سرمایه‌گذاری خارجی اثرات جانبی مثبتی در سطح خرد و کلان دارد به عنوان عاملی اساسی در تحولات بین‌المللی محسوب می‌شود. تاکنون مطالعات زیادی در حوزه سرمایه‌گذاری خارجی در کشور انجام شده است اما تقریباً هیچ کدام از مطالعات مذکور توأمان موانع داخلی و خارجی سرمایه‌گذاری خارجی را شناسایی و رتبه‌بندی نکرده‌اند. شماری از مطالعات تنها بخشی از موانع داخلی را مورد بررسی قرار داده‌اند. در واقع، وجه تمایز و نوآوری پژوهش فعلی در مقایسه با پژوهش‌های پیشین این است که پژوهش حاضر با روش میدانی با طراحی سوالات و توزیع پرسشنامه و مصاحبه نیمه ساختاریافته به شناسایی موانع داخلی و خارجی سرمایه‌گذاری خارجی پرداخته و با استفاده از روش دلفی فازی موانع موجود را رتبه‌بندی و تحلیل نموده است. همچنین توجه به این نکته حائز اهمیت است با توجه به اینکه تعداد مولفه‌های مورد بررسی در پژوهش حاضر (۳۶ مولفه) می‌باشد در صورتی که از روش FAHP استفاده شود نیازمند انجام ۳۶۰ مقایسه زوجی است که به علت بالا بودن تعداد بالای مقایسات زوجی از دقت پاسخ‌دهندگان کاسته می‌شود. لذا بدین دلیل از روش AHP استفاده شده است. با نگاهی به آمار این نوع سرمایه‌گذاری در بازه زمانی ۲۰ ساله (۲۰۰۰-۲۰۲۰)، می‌توان دریافت ایران در مقایسه با کشورهای حوزه منا

¹ Asong et al.

² Asiedu

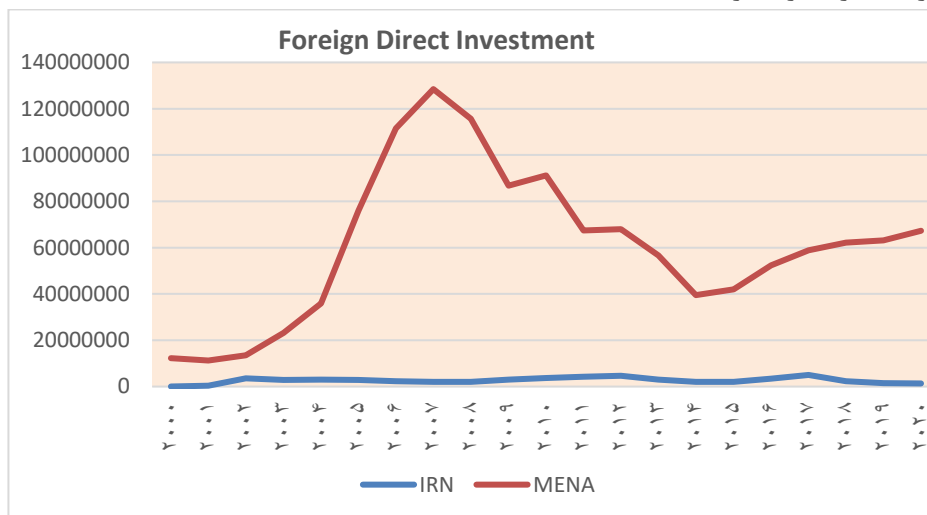
³ Mehic

⁴ Sidiropoulos

⁵ MENA

⁶ Jadhav

عملکرد ضعیفی داشته و در مقایسه با رشد ۸۱ درصدی در حوزه منا، ایران رشد ۳۳.۴۱ درصدی را تجربه کرده است.

نمودار (۱): روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

منبع: بانک جهانی

مسئله‌ای که مطرح می‌شود این است که چرا با وجود تلاش‌های فراوان در راستای تقویت سرمایه‌گذاری در کشور ایران از جمله تغییر مداوم قوانین، اتخاذ سیاست‌های جدید، تلاش برای ارتقای ظرفیت عاملان اقتصادی و تزریق نقدینگی، موفقیت‌های حاصل شده در حوزه سرمایه‌گذاری خارجی کمتر از حد انتظار بوده است؟ پژوهش حاضر درصدد است تا با شناسایی و اولویت‌بندی موانع سرمایه‌گذاری خارجی با استفاده از روش دلفی فازی به سوال فوق پاسخ و راهکارهای اساسی جهت جذب بیشتر سرمایه‌گذاری در کشور ارائه دهد. مقاله حاضر در ۵ بخش ساماندهی شده است؛ پس از مقدمه، در بخش دوم مقاله به مبانی نظری و پیشینه پژوهش پرداخته می‌شود. بخش بعدی مقاله به تشریح روش‌شناسی پژوهش اختصاص یافته و در انتها نیز یافته‌ها و نتیجه‌گیری مقاله ارائه شده است.

۲- ادبیات موضوع

در ادبیات اقتصادی، ذخیره سرمایه و سرمایه‌گذاری همواره به عنوان عوامل اساسی در ایجاد رشد و توسعه اقتصادی مدنظر قرار می‌گیرند به طوری که در بسیاری از تئوری‌های توسعه اقتصادی از سرمایه‌گذاری به عنوان محرک رشد اقتصادی یاد می‌شود. نکته

قابل توجه اینکه بر اساس ارزیابی موسسات بین‌المللی قسمت عمده‌ای از جریان‌های سرمایه‌گذاری موجود از نوع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. طی سال‌های اخیر کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در تامین سرمایه مورد نیاز و اثرات سرریز آن بر بهره‌وری و نوآوری پی برده‌اند. این سرریزها از ارتباط بین بنگاه‌های خارجی و شرکت‌های کشور میزبان سرمایه‌گذاری ناشی می‌شود (تقوی و سالاری، ۱۳۹۵). در این رابطه ری^۱ (۲۰۱۲) نشان داد که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی سبب افزایش اشتغال، بهره‌وری، بهبود تکنولوژی و تقویت صادرات می‌شود. سرمایه‌گذاری خارجی نه تنها سبب افزایش سرمایه‌گذاری و موجودی سرمایه می‌شود بلکه منجر به ایجاد اشتغال جدید و ظرفیت تولیدی می‌گردد (هو و رشید^۲، ۲۰۱۱). زمانی که بحث رشد اقتصادی و کاهش فقر مطرح می‌شود، نقش سرمایه‌گذاری خارجی به عنوان یک عامل اثرگذارتر در صنایع کاربر^۳، پررنگ‌تر می‌شود. همچنین نمی‌توان از تاثیر آن روی بخش کسب و کار غافل شد (آسافو-آدجی^۴، ۲۰۰۷). مساعد بود محیط کسب و کار از کانال تقویت صادرات موجب توانمند شدن کشور میزبان در جذب سرمایه خارجی می‌گردد (شاه‌آبادی و همکاران^۵، ۱۳۹۴). به طور کلی مزایای ناشی از سرمایه‌گذاری در دو سطح خرد و کلان با ایجاد انگیزه برای کشورها در حال توسعه سبب می‌شود تا به دنبال جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی باشند (نجاتی^۶، ۱۳۹۶). شواهد تجربی حاکی از آن است در کشورهایی که با بوروکراسی پیچیده مواجه نبوده و محیط کسب و کار از شرایط مساعدی برخوردار بوده تخصیص منابع بهینه است. نتایج ارزیابی‌های سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران نیز گویای آن است که سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام شده در کشور ایران هم از نظر کمیت و هم از نظر کیفیت نقش بسزایی در ایجاد شغل‌های پایدار ایفا کرده‌اند (اشرفی و فرهمند^۷، ۱۳۹۵). آنچه که سرمایه‌گذاران هنگام تصمیم‌گیری راجع به

---

¹ Ray (2012)

² Ho & Rashid

³ Labor-Intensive Industries

⁴ Asafo-Adjei

⁵ Shahabadi et al. (2015)

⁶ Nejati (2017)

⁷ Ashrafi & Farahmand (2016)

انتخاب یک کشور به عنوان مقصد سرمایه‌گذاری به آن توجه اساسی دارند و در واقع جذب سرمایه‌گذار به آن بستگی دارد این است که تا چه اندازه بسترهای لازم برای فعالیت سرمایه‌گذاران مهیا شده است. به طوری که هر چقدر یک کشور به لحاظ محیط کسب و کار و نهادهای حاکم شرایط مساعدتری داشته باشد انگیزه سرمایه‌گذاران برای فعالیت در آن کشور بیشتر خواهد بود. چگونگی جذب و تاثیرگذاری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر اقتصاد کشورها به شرایط اقتصادی-سیاسی و اجتماعی و همچنین کیفیت نهادی آنها بستگی دارد. تفاوت نهادی بین کشورها به تفاوت در مزیت‌های نسبی منجر می‌گردد آن گونه که این تفاوت در نهادها از مهمترین عواملی هستند که الگوهای تجاری را تحت تاثیر قرار می‌دهند (شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۴). نهادهای ضعیف موجب افزایش هزینه‌های مبادله شده که این مسئله جذابیت کشورها برای انجام سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد (الیوال^۱، ۲۰۱۲). عوامل متعددی شامل توسعه اقتصادی و سرمایه انسانی، درجه باز بودن اقتصاد، نرخ ارز، سیاست‌های مالیاتی، محیط کسب و کار مساعد و حکمرانی خوب بر جریان ورودی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تاثیر می‌گذارند. در واقع، عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران را تحت تاثیر قرار می‌دهد به طوری که هر چقدر کشورها به لحاظ شاخص‌های فضای اقتصاد کلان و زیرساخت‌های نهادی وضعیت مناسب‌تری داشته باشند احتمال جذب سرمایه‌گذاری خارجی بالاتر می‌رود (الهیاری و همکاران^۲، ۱۳۹۹؛ کردی و خدایپرست مشهدی^۳، ۱۳۹۵). لذا چنانچه کشورها از موانع مربوطه آگاهی کافی داشته باشند قادر خواهند بود از طریق سیاست‌گذاری‌های مناسب از مزایای سرمایه‌گذاری خارجی بهره بیشتری ببرند (کویورز و همکاران^۴، ۲۰۱۱). در این خصوص، کشور ایران نیز با تصویب قانون جذب و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۳۴ و پس از انقلاب اسلامی با تصویب قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی در سال ۱۳۸۱ سعی کرد بسترها و شرایط لازم جهت ورود سرمایه‌گذاران خارجی به کشور را فراهم کند. به رغم این تلاش‌ها، با توجه به پتانسیل‌های فراوان، ظرفیت‌ها و موقعیت ژئواستراتژیک ایران، نتیجه قابل ملاحظه‌ای حاصل نشده و میزان جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ایران

¹ Olival

² Allahyari et al. (2020)

³ Kordi & Khodaparast (2016)

⁴ Cuyvers et al.

نسبت به پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های آن بسیار پایین بوده است. به طوری که سهم ایران از کل سرمایه‌گذاری خارجی جهان اندک و معادل ۰/۱۳ درصد بوده است (گزارش سرمایه‌گذاری جهانی آنکتادا^۱، ۲۰۲۰). لذا پژوهش حاضر درصدد است تا با شناسایی و رتبه‌بندی موانع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی با استفاده از روش دلفی فازی راهکارهای اساسی جهت جذب بیشتر سرمایه‌گذاری در کشور ارائه دهد.

اللهیاری و همکاران (۱۳۹۹)، در مطالعه خود به بررسی موانع ساختاری در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، از روش خودهمبستگی با وقفه‌های توزیعی^۲ در دوره زمانی ۱۳۳۸-۱۳۹۶ پرداختند. در این راستا، آنها با استفاده از روش تحلیل مولفه‌های اساسی^۳ به مطالعه مولفه‌هایی چون کیفیت نهادی و حکمرانی خوب، توسعه اقتصادی و سرمایه انسانی، دستمزد، آزادسازی اقتصادی، درجه باز بودن اقتصاد، نرخ ارز و نرخ بهره پرداختند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که از بین متغیرهای اقتصادی، نرخ ارز و نرخ بهره جهانی مهمترین و البته بیشترین تاثیر را در جذب سرمایه برای ایران به همراه داشته است. زمردیان و همکاران^۴ (۱۳۹۷)، در پژوهشی به بررسی میزان تاثیرپذیری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از توسعه بازار پولی و مالی در ایران پرداختند. آنها با استفاده از روش اقتصادسنجی خودهمبسته با وقفه‌های توزیعی به بررسی تاثیر بازارهای پولی و مالی بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پرداختند. نتایج موید وجود یک رابطه مثبت در بلندمدت بین رشد بازارهای مالی و پولی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی است. همچنین موجودی سرمایه، نرخ تعرفه و شاخص اسمی دستمزد اثری منفی بر سرمایه‌گذاری خارجی به دنبال دارند. شهبواری و همکاران^۵ (۱۳۹۶)، برای شناسایی و اولویت‌بندی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش صنعت استان قزوین از ۱۲۰ پرسشنامه و روش تحلیل سلسله مراتبی^۶ فازی بهره گرفته‌اند. در پژوهش مذکور عوامل سیاسی با پنج زیر معیار تثبیت سیاست‌های ارزی، تغییرات قوانین، معافیت‌های مالیاتی، معافیت‌های گمرکی، احساس امنیت سرمایه‌گذاران، عوامل اقتصادی با چهار

¹ UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

² Autoregressive Distributed Lag Model (ARDL)

³ PCA

⁴ Zomorodian et al. (2018)

⁵ Shabsavari et al. (2017)

⁶ AHP

زیر معیار تسریع در روند خصوصی‌سازی، اندازه و گستره بازار، درجه باز بودن اقتصاد، تعدیل در نرخ‌های بهره بانکی، عوامل طبیعی و انسانی با سه زیر معیار عوامل جغرافیایی، منابع طبیعی و نیروی کار ارزان و ماهر و عوامل زیر ساختی با دو زیر معیار تقویت زیرساخت‌های اقتصادی، اعطای تسهیلات زیربنایی به عنوان معیارهای اصلی پژوهش در نظر گرفته شده‌اند. نتایج حاکی از برتری عامل سیاسی نسبت به دیگر عوامل بوده و عوامل اقتصادی، زیرساختی و عوامل انسانی و طبیعی در رده‌های بعدی قرار گرفتند. رودریگو و راندیکا^۱ (۲۰۲۲)، به بررسی تاثیر نااطمینانی اقتصادی بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در سه مقیاس جهانی، منطقه‌ای و داخلی در بازه زمانی ۱۹۹۶-۲۰۱۹ پرداخته‌اند. آنها با استفاده از دو مدل روش خودهمبسته با وقفه‌های توزیعی و مدل تصحیح خطا^۲ به این نتیجه رسیدند که برخلاف نااطمینانی منطقه‌ای، نااطمینانی در سطح جهانی تاثیر معناداری بر جریان‌ات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی سریلانکا ندارد. همچنین نااطمینانی در اقتصاد داخلی این کشور در حالی که در کوتاه مدت تاثیر منفی معناداری به همراه دارد، در بلندمدت این اثر به نفع جریان‌ات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی تغییر اثر می‌دهد. پرستیو خافیدزین^۳ (۲۰۲۱)، در مطالعه خود اثرات نرخ ارز، سرمایه انسانی و رشد اقتصادی بر جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای جنوب شرقی آسیا^۴ در بازه زمانی ۲۰۱۰-۲۰۱۹ مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد. وی با استفاده از رگرسیون پانل دیتا نشان می‌دهد که هر سه متغیر مورد بررسی اثرات معناداری بر متغیر وابسته داشته‌اند. ایکاری^۵ (۲۰۱۷)، به مطالعه عوامل تعیین‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در قالب یک تحلیل مقایسه‌ای پرداخته در پنج کشور آسیای جنوبی بنگلادش، هند، پاکستان، سریلانکا و نپال پرداخت. وی در این مطالعه از روش‌های حداقل مربعات معمولی کاملاً اصلاح شده^۶ و حداقل مربعات دو مرحله‌ای^۷ بهره گرفت. نتایج تحقیق حکایت از آن دارد که عوامل تعیین‌کننده سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در هر کشور متفاوت از کشور دیگر است و علت نیز به این

¹ Rodrigo & Randika

² Error Correction Model

³ Prasetyo Khafidzin

⁴ ASEN-8

⁵ Adhikary

⁶ Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS)

⁷ Two-Stage Least Squares (2SLS)

واقعیت برمی‌گردد که کشورهای جنوب آسیا به لحاظ توسعه اقتصادی-اجتماعی، انگیزه‌های جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، قوانین بوروکراتیک و معاهدات دو جانبه با کشورهای تامین‌کننده سرمایه‌گذاری خارجی متفاوت هستند و این خود گویای آن است که عامل بازدارنده و تقویت‌کننده جریان‌های سرمایه‌گذاری خارجی خاص هر کشوری^۱ است. از این‌رو، مقامات سیاست‌گذار به هنگام تجویز سیاست‌ها باید به عوامل سیاسی، اجتماعی، نهادی و اقتصادی کشور توجه کافی داشته باشند. هان و همکاران^۲ (۲۰۱۷)، مطالعه‌ای با عنوان بهبود کیفیت جذب سرمایه‌گذاری خارجی در ویتنام در بازه زمانی ۲۰۱۶-۱۹۹۸ با به کارگیری تحلیل رگرسیون و تکنیک‌های تحلیل داده انجام داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که دولت کشور ویتنام به منظور جذب بیشتر سرمایه‌گذاری باید به اصلاح رویه‌های مدیریتی، بهبود زیرساخت‌ها و توانمندسازی نیروی انسانی بپردازد. همچنین نتایج تحلیل رگرسیونی تأیید کننده این امر است که سیاست‌های حمایتی اثرگذارترین عامل بر جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی بوده‌اند.

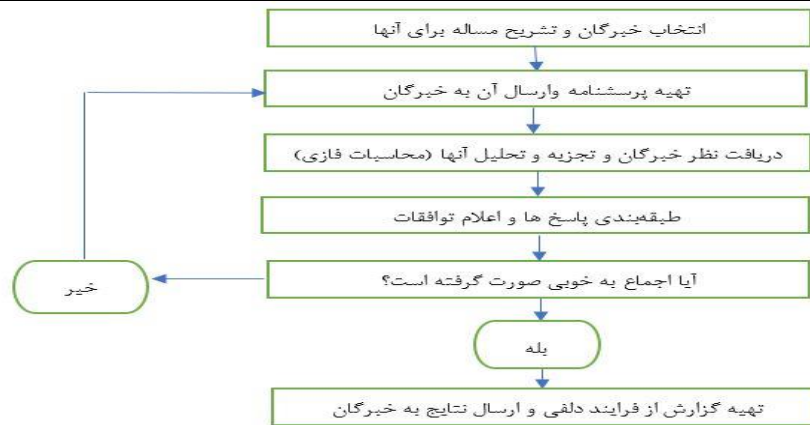
۳- روش تحقیق

پژوهش کاربردی حاضر به طور توأمان از دو رویکرد کیفی و کمی (آمیخته) بهره می‌گیرد. در این راستا ابتدا با استفاده از روش تحقیق پیمایشی نظر خبرگان درباره موانع جذب سرمایه‌گذاری خارجی اخذ و پس از توافق نهایی، پرسشنامه‌ای براساس عوامل استخراجی طراحی و در اختیار افراد قرار گرفت. با توجه به اینکه در این مقاله از روش دلفی فازی استفاده گردیده و نرخ ناسازگاری کمتر از ۰.۱ بدست آمده لذا پرسشنامه دارای روایی مناسبی بوده است. همچنین برای سنجش روایی از معیارهای اعتباربخشی لینکلن و گوبا استفاده شده و به مصاحبه‌شوندگان مراجعه شد و از آنها خواسته شد که آیا نتایج نشان داده شده با مفاهیم مدنظر آنها منطبق است یا خیر (میزان صحت یافته-ها). همچنین بحث انتقال‌پذیری (عرضه کامل یافته‌ها) بدین معنی که یافته‌های پژوهش تا چه اندازه به محیط‌های دیگر قابل تعمیم است مورد بررسی قرار گرفت. در انتها به منظور بررسی دو معیار قابلیت اعتماد و قابلیت تایید، یافته‌ها در اختیار دو متخصص قرار داده شد و از آنها خواسته شد تا نتایج را بررسی کنند که آیا تحلیل درست صورت

¹ Country-Specific

² Hanh et al.

گرفته است یا خیر. همچنین در بحث پایایی، با توجه به اینکه اختلاف میانگین فازی-زدایی دو مرحله کمتر از ۰.۱ بوده است لذا پایایی برقرار است. جامعه آماری پژوهش شامل سرمایه‌گذاران خارجی، اساتید دانشگاه آگاه نسبت به موضوع و کارشناسان مرکز خدمات و سرمایه‌گذاری وزارت امور اقتصادی و دارایی می‌باشد. برای تعیین نمونه از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند به تعداد ۳۹ نفر (با توجه به اصل اشباع) استفاده شده است. برای دسترسی به سرمایه‌گذاران خارجی و اخذ اطلاعات مربوطه به سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران مراجعه و تعداد ۱۷ سرمایه‌گذار مشغول فعالیت در کشور انتخاب شدند. با توجه به اینکه تقسیم و بررسی موضوعات در دو حالت حدی سیاه و سفید و به‌کارگیری اعداد قطعی در تجزیه و تحلیل‌ها نتایجی غیر واقعی حاصل می‌کند استفاده از روش دلفی فازی به منظور تصمیم‌گیری راجع به مسائل که اهداف و پارامترها به صراحت مشخص نیستند، به نتایج قابل اطمینان‌تری منجر می‌شود. روش مذکور چارچوبی منعطف ارائه می‌کند که می‌تواند خلا فوق را رفع نماید. از آنجایی که تصمیم‌های اتخاذ شده خبرگان تحت تاثیر خصوصیات فردی و روان‌شناختی است که از یک فرد به فرد دیگر متفاوت می‌باشد لذا نمایش داده‌ها با اعداد فازی مثلثی به جای اعداد قطعی منطقی‌تر است. همچنین با توجه به بالا بودن کارایی محاسباتی و همچنین سهولت انجام محاسبات در اعداد فازی مثلثی در مقاله حاضر اعداد فازی مثلثی به کار گرفته شده است. معمولاً خبرگان نظرات خود را در قالب حداقل مقدار، ممکن‌ترین مقدار و حداکثر مقدار (اعداد فازی مثلثی) ارائه داده‌اند، سپس میانگین نظر خبرگان (اعداد ارائه شده) و میزان اختلاف نظر هر فرد خبره از میانگین جمع محاسبه شده و سپس این اطلاعات برای اخذ نظرات جدید مجدداً به خبرگان ارسال شد. در مرحله بعد هر فرد خبره بر اساس اطلاعات حاصل از مرحله قبل، نظر جدیدی را ارائه داده یا نظر قبلی خود را تعدیل و اصلاح می‌کند. این فرایند تا زمانی ادامه می‌یابد که میانگین اعداد فازی به اندازه کافی باثبات شود (آذر و فرجی، ۱۳۸۱). الگوریتم اجرای روش دلفی فازی در نمودار (۲) ارائه شده است.

نمودار (۲): مراحل اجرای روش دلفی فازی (هسه و همکاران^۱، ۲۰۱۳)

منبع: یافته‌های تحقیق

۴- یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش حاضر در دو بخش کیفی و کمی ارائه می‌گردد:

۴-۱- یافته‌های بخش کیفی

۴-۱-۱- شناسایی موانع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

با استفاده از مصاحبه با خبرگان موانع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی شناسایی شد که در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول (۱): موانع سرمایه‌گذاری خارجی شناسایی شده از طریق مصاحبه

موانع شناسایی شده	
موانع مربوط به قانونگذاری و اجرای قوانین	
وجود فساد و رانت در دستگاه‌های اداری	نبود تصویر و نمایی روشن از سیاست‌ها و مقررات مربوطه
تعدد و تنوع مراکز تصمیم‌گیری در کشور	بی‌ثباتی سیاست‌های بازرگانی
وجود نارسایی قوانین در حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی	زمان‌بر بودن فرایند اخذ مجوزها
عدم وجود سازوکارهای حمایت‌کننده از	وجود ساختارهای قضایی نامناسب و ناکارآمد

¹ Hsueh et al.

حقوق مالکیت	
وجود نظام مالیاتی ناکارآمد	نبود وحدت نظر و هماهنگی بین مسئولین در تعیین اولویت‌های جامعه
تضمین نشدن امنیت سرمایه‌گذاران در ایران	موانع ناشی از قوانینی مانند قانون اساسی، قانون کار، قانون تامین اجتماعی و ...
تغییر مداوم قوانین و مقررات در ایران	طولانی بودن روند واگذاری زمین‌های ملی برای سرمایه‌گذاری
بوروکراسی پیچیده در کشور	
موانع اقتصادی	
بالا بودن ریسک اعتباری در ایران	عدم وجود سازوکارهای انتقال پول و ارز
نامناسب بودن محیط کسب و کار	عدم انسجام بازارهای پولی و مالی در ایران
بالا بودن هزینه‌های مبادله	وجود عدم اطمینان در فضای سرمایه‌گذاری
بالا بودن نرخ سود تسهیلات و مشکل تامین مالی	وجود فعالیت‌های اقتصادی غیررسمی در قالب نهادهای غیررسمی
نبود رشد اقتصادی قابل قبول در ایران	نبود نیروی کار آموزش دیده و متخصص
موانع سیاسی	
قرار گرفتن ایران در منطقه پرتنش خاورمیانه	وجود نگرش منفی نسبت به کشور ایران در سطح بین‌المللی
عدم هماهنگی با نظام جهانی و بین‌المللی	وجود تحریم‌ها
موانع اجتماعی و فرهنگی	
عدم وجود نهادهای مدنی قدرتمند در کشور	ضعیف بودن فرهنگ مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی
عدم استقبال از سرمایه‌گذاران به ویژه در روستاها	مسائل فرهنگی و نوع رفتار کارگزاران
وجود معارضین محلی	
سایر موانع	
عدم همسویی منافع سرمایه‌گذاران خارجی و منافع مقامات دولتی و دست‌اندرکاران مرتبط با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی در داخل کشور	

منبع: یافته‌های تحقیق

۴-۲- یافته‌های کمی پژوهش

۴-۲-۱- تعریف متغیرهای کلامی

پس از مصاحبه با اعضای نمونه و شناسایی موانع سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، مولفه‌ها در قالب پرسشنامه با هدف کسب نظر خبرگان راجع به میزان موافقت آنها با مولفه‌ها طراحی شد و خبرگان از طریق متغیرهای کلامی نظیر خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد میزان موافقت خود را ابراز نمودند. این متغیرها مطابق جدول (۲) اعداد فازی مثلثی تعریف شده‌اند.

جدول (۲): اعداد فازی مثلثی متغیرهای کلامی

متغیرهای کلامی	عدد فازی مثلثی	عدد فازی قطعی شده
خیلی زیاد	(۰/۷۵، ۱، ۱)	۰/۷۵
زیاد	(۰/۵، ۰/۷۵، ۱)	۰/۵۶۲۵
متوسط	(۰/۲۵، ۰/۵، ۰/۷۵)	۰/۳۱۲۵
کم	(۰، ۰/۲۵، ۰/۵)	۰/۰۶۲۵
خیلی کم	(۰، ۰، ۰/۲۵)	۰/۰۶۲۵

منبع: یافته‌های تحقیق

اعداد فازی قطعی شده در جدول (۳) با استفاده از رابطه مینکوسکی^۱ مطابق رابطه (۱) محاسبه شده است. به طوری که، β حد بالای عدد فازی مثلثی، α حد وسط عدد فازی مثلثی و m حد پایین عدد فازی مثلثی است.

$$X = m + \frac{\beta - \alpha}{4} \quad (1)$$

نظرسنجی مرحله اول

در این مرحله مولفه‌های شناسایی شده در قالب پرسشنامه در اختیار خبرگان قرار گرفت و با توجه به متغیرهای کلامی تعریف شده، میانگین فازی مولفه‌ها تجزیه و تحلیل گردید.

$$\tilde{A}^i = (a_1^i, a_2^i, a_3^i) \quad i = 1, 2, 3, \dots, n \quad (2)$$

سپس میانگین مجموعه‌ها ($\tilde{A}_m^i$) با استفاده از تمامی مجموعه‌ها ($\tilde{A}^i$) از طریق رابطه (۳) محاسبه شده است:

$$\tilde{A}_m = (a_{m1}, a_{m2}, a_{m3}) = (1/n \sum_1^n a_1^i, 1/n \sum_1^n a_2^i, 1/n \sum_1^n a_3^i) \quad (3)$$

^۱Minkowski

برای محاسبه میانگین فازی از روابط (۲) و (۳) استفاده شده است. بعد از محاسبه میانگین فازی مثلی برای مؤلفه‌ها از فرمول مینکووسکی، اعداد فازی قطعی شده برای هر مؤلفه محاسبه گردید.

جدول (۳): میانگین دیدگاه‌های خبرگان حاصل از نظر سنجی مرحله اول

فازی‌زادایی	میانگین فازی زدایی شده			متغیرها	فازی- زادایی	میانگین فازی زدایی شده			متغیرها
	α	m	β			α	m	β	
۰/۴۶۳	۰/۴۱۰	۰/۶۴۷	۰/۸۵۹	عدم وجود سازوکارهای انتقال پول و ارز	۰/۷۰۴	۰/۶۹۲	۰/۹۴۲	۰/۹۸۷	وجود عدم اطمینان در فضای سرمایه‌گذاری
۰/۶۳۹	۰/۶۰۹	۰/۸۵۹	۰/۹۸۱	بالابودن ریسک اعتباری	۰/۶۸۳	۰/۶۶۷	۰/۹۱۰	۰/۹۷۴	بالا بودن هزینه‌های مبادله
۰/۴۲۵	۰/۳۷۲	۰/۶۱۵	۰/۸۲۷	قرارگرفتن ایران در منطقه پرتنش خاورمیانه	۰/۵۲۹	۰/۴۷۴	۰/۷۲۴	۰/۹۴۲	عدم وجود سازوکارهای حمایت‌کننده از حقوق مالکیت
۰/۳۸۸	۰/۳۳۳	۰/۵۸۳	۰/۸۰۱	بی‌ثباتی سیاست‌های بازرگانی	۰/۵۴۵	۰/۵۰۶	۰/۷۵۶	۰/۹۱۰	وجود فساد و رانت اداری
۰/۴۷۰	۰/۴۱۰	۰/۶۶۰	۰/۸۹۷	عدم انسجام بازارهای پولی و مالی	۰/۵۴۶	۰/۵۰۰	۰/۷۵۰	۰/۹۳۶	نامناسب بودن محیط کسب و کار
۰/۴۱۲	۰/۳۵۳	۰/۵۹۶	۰/۸۳۳	وجود تبعیض بین اتباع خارجی و داخلی	۰/۶۰۷	۰/۵۶۴	۰/۸۱۴	۰/۹۸۷	تعدد و تنوع مراکز تصمیم‌گیری
۰/۶۴۷	۰/۶۲۸	۰/۸۷۲	۰/۹۴۹	عدم همسویی منافع سرمایه‌گذاران خارجی و منافع مقامات دولتی و دست‌اندرکاران مرتبط با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی	۰/۴۶۶	۰/۴۱۰	۰/۶۶۰	۰/۸۸۵	عدم وجود نهادهای مدنی قدرتمند در کشور
۰/۵۴۸	۰/۵۰۰	۰/۷۳۱	۰/۹۲۳	وجود نگرش منفی نسبت به کشور ایران در سطح بین‌المللی	۰/۵۵۰	۰/۵۰۰	۰/۷۵۰	۰/۹۴۹	وجود ساختارهای قضایی نامناسب و ناکارآمد
۰/۶۴۳	۰/۶۲۲	۰/۸۶۵	۰/۹۴۹	ضعیف بودن فرهنگ مشارکت	۰/۵۰۲	۰/۴۵۵	۰/۶۹۹	۰/۸۸۵	عدم هماهنگی با نظام جهانی

۰/۶۰۹	۰/۵۷۱	۰/۸۲۱	۰/۹۷۴	بوروکراسی پیچیده در ایران	۰/۶۴۷	۰/۶۲۸	۰/۸۷۸	۰/۹۵۵	نبود وحدت نظر و هماهنگی بین مسئولین در تعیین اولویت‌های جامعه
۰/۵۴۶	۰/۴۹۴	۰/۷۳۷	۰/۹۴۹	نبود نمایی روشن از سیاستها و مقررات مربوط به سرمایه- گذاری خارجی	۰/۴۰۷	۰/۳۵۳	۰/۶۰۳	۰/۸۲۱	وجود نارسایی قوانین در حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی
۰/۵۰۲	۰/۴۴۲	۰/۶۸۶	۰/۹۲۳	وجود نظام مالیاتی ناکارآمد	۰/۵۸۸	۰/۵۵۸	۰/۸۰۸	۰/۹۲۹	عدم استقبال از سرمایه- گذاران
۰/۵۷۵	۰/۵۲۶	۰/۷۷۶	۰/۹۷۴	تضمین نشدن امنیت سرمایه گذاران در ایران	۰/۵۵۴	۰/۵۲۶	۰/۷۷۶	۰/۸۹۱	نبود نیروی کارآموزش دیده و متخصص
۰/۳۷۷	۰/۳۲۱	۰/۵۷۱	۰/۷۹۵	موانع ناشی از قوانینی مانند قانون اساسی، قانون کار و قانون تامین اجتماعی و ...	۰/۳۳۵	۰/۲۸۲	۰/۵۲۶	۰/۷۳۷	بالا بودن سود تسهیلات و مشکل تامین مالی
۰/۵۰۲	۰/۴۴۹	۰/۶۹۹	۰/۹۱۰	وجود فعالیتهای اقتصادی غیررسمی در قالب نهادهای غیررسمی	۰/۶۰۷	۰/۵۷۱	۰/۸۲۱	۰/۹۶۸	وجود تحریم‌ها
۰/۵۳۴	۰/۴۸۷	۰/۷۲۴	۰/۹۱۰	نبود رشد اقتصادی قابل قبول در کشور ایران	۰/۴۴۹	۰/۳۹۷	۰/۶۴۷	۰/۸۵۳	تغییر مداوم قوانین و مقررات
۰/۵۸۵	۰/۵۵۱	۰/۸۰۱	۰/۹۳۶	مسائل فرهنگی و نوع رفتار کارگزاران	۰/۶۰۶	۰/۵۸۳	۰/۸۲۷	۰/۹۱۷	وجود معارضین محلی مانع پیشرفت پروژه‌های سرمایه‌گذاری
۰/۵۱۶	۰/۴۶۸	۰/۷۰۵	۰/۸۹۷	زمان بر بودن فرایند اخذ مجوز در امور مربوط به سرمایه- گذاری	۰/۵۴۵	۰/۴۹۴	۰/۷۴۴	۰/۹۴۹	طولانی بودن روند واگذاری زمین‌های ملی برای سرمایه‌گذاری

منبع: یافته‌های تحقیق

سپس نظرسنجی مرحله دوم نیز انجام شد تا نتایج مراحل اول و دوم با هم مقایسه گردد.

نظر سنجی مرحله دوم

در این مرحله نیز همانند مرحله اول پرسشنامه میان خبرگان توزیع شد و سپس پاسخ‌های خبرگان مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. با توجه به دیدگاه‌های ارائه شده در مرحله اول و مقایسه آن با نتایج مرحله دوم، در صورتی که اختلاف بین میانگین فازی-زدایی شده دو مرحله کمتر از حد آستانه خیلی کم (۰/۱) باشد در این صورت فرایند نظرسنجی متوقف می‌شود (چنگ و لین^۱، ۲۰۰۲؛ به نقل از میرسپاسی و همکاران، ۱۳۸۹). در صورتی که اختلاف بین میانگین فازی-زدایی شده مولفه‌ای بیشتر از ۰/۱ باشد، آن مولفه در نظرسنجی سوم در قالب پرسشنامه در اختیار خبرگان قرار می‌گیرد و نظرسنجی تا جایی ادامه پیدا می‌کند تا اختلاف میانگین فازی-زدایی شده دو مرحله متوالی کمتر از ۰/۱ شود.

جدول (۴): میانگین دیدگاه‌های خبرگان حاصل از نظر سنجی مرحله دوم

فازی- زدایی	میانگین فازی زدایی شده			متغیرها	فازی- زدایی	میانگین فازی زدایی شده			متغیرها
	α	m	β			α	m	β	
۰/۴۶۳	۰/۴۱۰	۰/۶۶۰	۰/۸۷۲	عدم وجود سازوکارهای انتقال پول و ارز	۰/۷۰۴	۰/۶۹۲	۰/۹۴۲	۰/۹۸۷	وجود عدم اطمینان در فضای سرمایه- گذاری
۰/۶۶۰	۰/۶۲۸	۰/۸۸۵	۱/۰۱۳	بالا بودن ریسک اعتباری	۰/۶۹۷	۰/۶۷۹	۰/۹۲۹	۱/۰۰۰	بالا بودن هزینه‌های مبادله
۰/۴۲۰	۰/۳۶۵	۰/۶۱۵	۰/۸۳۳	قرارگرفتن ایران در منطقه پرتنش خاورمیانه	۰/۵۴۲	۰/۴۸۷	۰/۷۳۷	۰/۹۵۵	عدم وجود سازوکارهای حمایت‌کننده از حقوق مالکیت
۰/۴۴۱	۰/۳۹۱	۰/۶۴۱	۰/۸۴۰	بی‌ثباتی سیاست‌های بازرگانی	۰/۵۴۵	۰/۵۰۶	۰/۷۵۶	۰/۹۱۰	وجود فساد و رانت اداری
۰/۴۸۲	۰/۴۲۳	۰/۶۷۳	۰/۹۱۰	عدم انسجام بازارهای پولی و مالی	۰/۵۴۶	۰/۵۰۰	۰/۷۵۰	۰/۹۳۶	نامناسب بودن محیط کسب و کار

¹ Cheng & Lin (2002)

۰/۵۳۵	۰/۴۸۷	۰/۷۳۱	۰/۹۲۳	وجود تبعیض بین اتباع خارجی و داخلی	۰/۶۰۷	۰/۵۶۴	۰/۸۱۴	۰/۹۸۷	تعدد و تنوع مراکز تصمیم‌گیری
۰/۶۷۹	۰/۶۶۰	۰/۹۱۰	۰/۹۸۷	عدم همسویی منافع سرمایه گذاران خارجی و منافع مقامات دولتی و دست‌اندرکاران مرتبط با موضوع سرمایه- گذار خارجی	۰/۴۶۶	۰/۴۱۰	۰/۶۶۰	۰/۸۸۵	عدم وجود نهادهای مدنی قدرتمند در کشور
۰/۵۴۸	۰/۵۰۰	۰/۷۵۰	۰/۹۴۲	وجود نگرش منفی نسبت به کشور ایران در سطح بین‌المللی	۰/۶۳۳	۰/۵۹۶	۰/۸۴۶	۰/۹۹۴	وجود ساختارهای قضایی نامناسب و ناکارآمد
۰/۶۵۵	۰/۶۳۵	۰/۸۸۵	۰/۹۶۸	ضعیف بودن فرهنگ مشارکت	۰/۵۱۴	۰/۴۶۸	۰/۷۱۲	۰/۸۹۷	عدم هماهنگی با نظام جهانی و بین‌المللی
۰/۶۳۵	۰/۵۹۶	۰/۸۴۶	۱/۰۰۰	بوروکراسی پیچیده در ایران	۰/۶۷۳	۰/۶۵۴	۰/۹۰۴	۰/۹۸۱	نبود وحدت نظر و هماهنگی بین مسئولین در تعیین اولویت‌های جامعه
۰/۵۴۶	۰/۴۹۴	۰/۷۴۴	۰/۹۵۵	نبود نمایی روشن از سیاست‌ها و مقررات مربوط به سرمایه- گذار خارجی	۰/۴۰۷	۰/۳۵۳	۰/۶۰۳	۰/۸۲۱	وجود نارسایی قوانین در حمایت از سرمایه- گذار خارجی
۰/۵۴۶	۰/۴۸۷	۰/۷۳۷	۰/۹۷۴	وجود نظام مالیاتی ناکارآمد	۰/۶۲۳	۰/۵۹۶	۰/۸۴۶	۰/۹۵۵	عدم استقبال از سرمایه‌گذاران
۰/۶۲۰	۰/۵۷۷	۰/۸۲۷	۱/۰۰۰	تضمین نشدن امنیت سرمایه گذاران در ایران	۰/۵۵۴	۰/۵۲۶	۰/۷۷۶	۰/۸۹۱	نبود نیروی کارآموزش دیده و متخصص
۰/۴۰۹	۰/۳۵۳	۰/۶۰۳	۰/۸۲۷	موانع ناشی از قوانینی مانند قانون اساسی، قانون کار و قانون تامین اجتماعی و ...	۰/۳۲۷	۰/۲۷۶	۰/۵۱۹	۰/۷۲۴	بالا بودن سود تسهیلات و مشکل تامین مالی

۰/۵۲۴	۰/۴۷۴	۰/۷۲۴	۰/۹۲۳	وجود فعالیت‌های اقتصادی غیررسمی در قالب نهادهای غیررسمی	۰/۶۱۴	۰/۵۷۷	۰/۸۲۷	۰/۹۷۴	وجود تحریم‌ها
۰/۵۵۹	۰/۵۱۳	۰/۷۶۳	۰/۹۴۹	نبود رشد اقتصادی قابل قبول در کشور	۰/۴۷۴	۰/۴۲۳	۰/۶۷۳	۰/۸۷۸	تغییر مداوم قوانین و مقررات
۰/۶۰۴	۰/۵۷۱	۰/۸۲۱	۰/۹۵۵	مسائل فرهنگی	۰/۶۱۲	۰/۵۹۰	۰/۸۴۰	۰/۹۲۹	وجود معارضین محلی
۰/۵۸۷	۰/۵۴۵	۰/۷۹۵	۰/۹۶۲	زمان‌بر بودن فرایند اخذ مجوزها	۰/۵۷۱	۰/۵۱۹	۰/۷۶۹	۰/۹۷۴	طولانی بودن روند واگذاری زمین‌های ملی برای سرمایه‌گذاری

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به دیدگاه‌های ارائه شده در مرحله اول و مقایسه آن با نتایج مرحله دوم، در صورتی که اختلاف بین میانگین فازی‌زدایی شده دو مرحله کمتر از (۰.۱) باشد در این صورت فرآیند نظرسنجی متوقف می‌شود. با توجه به این که اختلاف میانگین فازی‌زدایی شده نظر خبرگان در دو مرحله کمتر از ۰/۱ می‌باشد، خبرگان در مورد مولفه‌ها به اجماع رسیدند و نظرسنجی در این مرحله متوقف شد. در نهایت موانع شناسایی شده مطابق جدول (۵) رتبه‌بندی می‌شوند.

جدول (۵): اولویت‌بندی موانع سرمایه‌گذاری خارجی در کشور ایران

اولویت موانع	موانع	اولویت موانع	موانع
۱	وجود عدم اطمینان در فضای سرمایه‌گذاری	۱۹	وجود نگرش منفی نسبت به کشور ایران در سطح بین‌المللی
۲	بالا بودن هزینه‌های مبادله	۲۰	نامناسب بودن محیط کسب و کار
۳	عدم همسویی منافع و انگیزه سرمایه‌گذاران خارجی و منافع و انگیزه مقامات دولتی و دست‌اندرکاران مرتبط با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی در داخل کشور	۲۱	نبود تصویر و نمایی روشن از سیاست‌ها و مقررات مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی
۴	نبود وحدت نظر و هماهنگی بین مسئولین در تعیین اولویت‌های جامعه	۲۲	وجود نظام مالیاتی ناکارآمد
۵	بالا بودن ریسک اعتباری در ایران	۲۳	وجود فساد و رانت در دستگاه‌های اداری

۶	ضعیف بودن فرهنگ مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی	۲۴	عدم وجود سازوکارهای حمایت‌کننده از حقوق مالکیت
۷	بوروکراسی پیچیده در ایران	۲۵	وجود تبعیض بین اتباع خارجی و داخلی
۸	وجود ساختارهای قضایی نامناسب و ناکارآمد	۲۶	وجود فعالیت‌های اقتصادی غیررسمی در قالب نهادهای غیررسمی
۹	عدم استقبال از سرمایه‌گذاران	۲۷	عدم هماهنگی با نظام جهانی و بین‌المللی
۱۰	تضمین نشدن امنیت سرمایه‌گذاران در ایران	۲۸	عدم انسجام بازارهای پولی و مالی در ایران
۱۱	وجود تحریم‌ها	۲۹	تغییر مداوم قوانین و مقررات در ایران
۱۲	وجود معارضین محلی	۳۰	عدم وجود نهادهای مدنی قدرتمند در کشور
۱۳	تعدد و تنوع مراکز تصمیم‌گیری در کشور	۳۱	عدم وجود سازوکارهای انتقال پول و ارز
۱۴	مسائل فرهنگی	۳۲	بی‌ثباتی سیاست‌های بازرگانی
۱۵	زمان‌بر بودن فرایند اخذ مجوزها	۳۳	قرارگرفتن ایران در منطقه پرتنش خاورمیانه
۱۶	طولانی بودن روند واگذاری زمین‌های ملی برای سرمایه‌گذاری	۳۴	موانع ناشی از قوانینی مانند قانون اساسی، قانون کار و قانون تامین اجتماعی و ...
۱۷	نبود رشد اقتصادی قابل قبول در ایران	۳۵	وجود نارسایی قوانین در حمایت از سرمایه‌گذاران
۱۸	نبود نیروی کارآموزش دیده و متخصص	۳۶	بالابودن سود تسهیلات و مشکل تامین مالی

منبع: یافته‌های تحقیق

۵- بحث و نتیجه‌گیری

در ارتباط با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی مطالعات زیادی انجام شده است اما تقریباً هیچ کدام از پژوهش‌های انجام شده نگاهی جامع به موضوع نداشته و به طور دقیق مشخص نکرده‌اند که چه عواملی مانع سرمایه‌گذاری خارجی در کشور ایران هستند. بدین منظور مقاله حاضر در تلاش است تا از طریق شناسایی موانع پیش‌روی سرمایه‌گذاران خارجی خلا موجود را رفع کند. از این‌رو در پژوهش حاضر با به کارگیری روش دلفی فازی موانع سرمایه‌گذاری خارجی شناسایی و رتبه‌بندی شده‌اند. بعد از مصاحبه با خبرگان، تعداد ۳۶ مانع استخراج شد که در ادامه به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود. براساس یافته‌های پژوهش حاضر، اولین و مهمترین مانع، وجود عدم اطمینان در فضای سرمایه‌گذاری است. در واقع منظور از فضای سرمایه‌گذاری مجموعه عواملی است که به لحاظ روانی بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران هنگام انتخاب یک کشور به عنوان مقصد

سرمایه‌گذاری تأثیر می‌گذارند. فضای سرمایه‌گذاری تقریباً تمام عوامل بیرونی اثرگذار بر فعالیت شرکت‌ها از جمله چارچوب قانونی، سیاست بازرگانی، عوامل نهادی و نحوه حکمرانی، فضای فرهنگی- اجتماعی و سیاست‌های کلان جامعه را شامل می‌شود. هر چقدر فضای نااطمینانی در جامعه عمیق‌تر باشد تمایل و رغبت سرمایه‌گذاران برای انجام سرمایه‌گذاری در کشور کاهش می‌یابد.

دومین مانع پیش‌روی سرمایه‌گذاران خارجی، بالا بودن هزینه‌های مبادله در کشور است. هزینه‌های مبادله بر چگونگی ساماندهی فعالیت‌های اقتصادی و انتخاب افق سرمایه‌گذاری تأثیر می‌گذارند. هزینه مبادله بالا ناکارمندی بازارها را موجب شده و بنابراین شناسایی و رفع عواملی که موجب بالا رفتن هزینه‌های مبادله می‌شود باعث افزایش تمایل و رغبت سرمایه‌گذاران برای ورود به عرصه فعالیت سرمایه‌گذاری را فراهم می‌سازد. زمانی که محیط مواجه با پیچیدگی‌های ناشی از بوروکراسی و پرهزینه (هزینه مبادله بالا) باشد، تمایل و انگیزه شرکت‌ها جهت ورود به بخش غیررسمی افزایش می‌یابد.

سومین مانع اساسی پیش‌روی سرمایه‌گذاران خارجی، عدم همسویی منافع و انگیزه سرمایه‌گذاران خارجی و منافع و انگیزه مقامات دولتی و دست‌اندرکاران مرتبط با موضوع سرمایه‌گذاری خارجی در داخل کشور می‌باشد. چگونگی تعامل بازیکنان دخیل در مسئله سرمایه‌گذاری خارجی، انگیزه‌ها و الگوهای نفع‌بری آنها بر برآیند سیاستی تأثیرگذار است. برای مثال در بحث سرمایه‌گذاری خارجی نحوه تعامل، اهداف و انگیزه‌های سرمایه‌گذاران خارجی، ذینفعان و دولت در سیاست‌ها و قوانین تنظیم شده انعکاس می‌یابد. در واقع، هر کدام از بازیگران دخیل در مسئله سرمایه‌گذاری خارجی اهداف و استراتژی‌های مختص به خود را دارد که عموماً با هم در تضادند. عدم توجه سیاست‌گذاران به این مسئله در زمان تنظیم دستورکارهای سیاستی به حصول موفقیت‌های کمتر از حد انتظار در حوزه سرمایه‌گذاری خارجی منجر می‌گردد. این مطلب در مطالعه‌ای که توسط ماندالو^۱ (۲۰۱۹) انجام گرفته بالاخص برای کشورهای در حال توسعه نیز مورد تأیید قرار گرفته است. نکته حائز اهمیت این که، در قانون تشویق و

^۱ Mondolo (2019)

حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی این موضوع مورد غفلت واقع شده که این مسئله خود یکی از مهم‌ترین موانع سرمایه‌گذاری خارجی در کشور ایران محسوب می‌شود. مانع مهم دیگری که پیش‌روی سرمایه‌گذاران خارجی قرار دارد، نبود وحدت نظر و هماهنگی بین مسئولین در تعیین اولویت‌های جامعه است. در سطح کلان اولویت‌بندی مسائل برای یک جامعه از اهمیت بسزایی برخوردار است. در واقع با اولویت‌بندی مسائل مشکلات جامعه، فرآیند تخصیص منابع با دقت بیشتر و به صورت بهینه انجام خواهد شد. در حوزه سرمایه‌گذاری خارجی در داخل کشور وحدت نظر و هماهنگی جامعی وجود ندارد. برخی موافق انجام سرمایه‌گذاری خارجی در کشورند و برخی مخالف که این موضوع سبب تاخیر و تردید در تصمیم‌گیری راجع به مسئله سرمایه‌گذاری خارجی می‌شود. این مسئله در قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی کاملاً مشهود است.

نتایج این مطالعه حاوی پیشنهادهای سیاستی مهمی است: در گام اول دولت می‌تواند با ایجاد بسترهای مورد نیاز، کاهش نااطمینانی‌ها و ایجاد فضای مطمئن زمینه‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی را گسترش دهد. در گام بعدی دولت می‌تواند از طریق رفع موانع محیط کسب و کار هزینه‌های مبادله در جامعه را کاهش دهد که این موضوع رغبت و تمایل سرمایه‌گذاران برای انجام سرمایه‌گذاری در کشور را افزایش خواهد داد. همچنین نتایج این پژوهش می‌تواند اتخاذ رویکرد مناسب در جهت‌دهی سیاستها و وضع قوانین به منظور شفاف‌سازی محیط و همسو کردن منافع ذینفعان اصلی در این حوزه می‌تواند گره‌گشا باشد.

تضاد منافع

نویسندگان نبود تضاد منافع را اعلام می‌دارند.

فهرست منابع

۱. آذر، عادل و فرجی، حجت (۱۳۸۱). علم مدیریت فازی. مرکز مطالعات و بهره‌وری / ایران، انتشارات اجتماع.
۲. الهیاری، رضا، یوسفی شیخ رباط، محمدرضا و الهی، ناصر (۱۳۹۹). موانع ساختاری سرمایه‌گذاری خارجی در ایران با استفاده از روش PCA و ARDL. دو فصلنامه مطالعات و سیاست‌های اقتصادی، ۷(۱)، ۹۵-۱۱۹.
۳. اشرفی احمدآباد، علیرضا و فرهنگ معین، احمد (۱۳۹۵). درآمدی بر سرمایه‌گذاری خارجی. موسسه پژوهش‌های تامین اجتماعی، ۸۶-۲۸.
۴. تقوی، مهدی و سالاری، یوسف (۱۳۹۵). پیچیدگی صادرات غیر نفتی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی: مطالعه موردی کشورهای در حال توسعه با تاکید بر ایران. فصلنامه اقتصاد مالی، ۱۰(۳۶)، ۱-۱۶.
۵. جعفری صمیمی، احمد و سینا، کرم (۱۳۹۷). نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهانی شدن اقتصاد. بررسی‌های بازرگانی، شماره ۳۰، ۱۲-۱۰.
۶. زمردیان، غلامرضا، حنیفی، فرهاد و محبوبی، بابک (۱۳۹۷). بررسی میزان تاثیر-پذیری سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی از توسعه بازار پولی و مالی در اقتصاد ایران. فصلنامه علمی پژوهشی دانش سرمایه‌گذاری، ۷(۲۵)، ۲۴۳-۲۴۳.
۷. شاه‌آبادی، ابوالفضل، سلمانی، یونس و ولی‌نیا، آرش (۱۳۹۴). بررسی اثرات بهبود فضای کسب‌وکار بر صادرات و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (مطالعه موردی کشورهای منتخب گروه G77). مجله اقتصاد مالی، ۹(۳۰)، ۴۷-۵۹.
۸. شقاقی شهری، وحید (۱۳۹۵). اثرات اقتصاد دانش بنیان بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (نظریه همگرایی‌های منطقه‌ای - اقتصادی برای کشورهای عضو اکو). پژوهش‌های اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، ۱۳(۲۴)، ۲۵-۲۸.
۹. شهسواری، محسن، شعبان‌نژاد، رضا و شعبان‌نژاد، مهدی (۱۳۹۷). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش صنعت استان قزوین. فصلنامه مدیریت و حسابداری، ۳(۲)، ۳۰۹-۳۱۶.
۱۰. کردی، عبدالرحیم و خداپرست مشهدی، مهدی (۱۳۹۵). تأثیر فساد بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در کشورهای در حال توسعه، فصلنامه اقتصاد مالی، ۱۰(۳۶)، ۳۳-۵۰.

۱۱. میرسپاسی، ناصر، طلوعی، عباس، معمارزاده، غلامرضا و پیدایی، میرمهرداد (۱۳۸۹). طراحی مدل تعالی منابع انسانی در سازمان‌های دولتی ایران با استفاده از تکنیک دلفی فازی. *مجله آینده‌پژوهی مدیریت*، ۲۱(۴)، ۲۲-۱.
۱۲. نجاتی، مهدی (۱۳۹۶). بررسی نقش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در اقتصاد ایران با استفاده از یک مدل تعادل عمومی، نشریه علمی-پژوهشی سیاست‌گذاری اقتصادی، ۹(۱۸)، ۶۵-۱۰۰.

- 1- Ahmeti, F., & Kukaj, H. (2016). The importance of foreign direct investments on economic development in transitional countries: a case study of Kosovo. *Available at SSRN 2752979*.
- 2- Asiedu, E. (2006). Foreign direct investment in Africa: The role of natural resources, market size, government policy, institutions and political instability. *World economy*, 29(1), 63-77.
- 3- Asongu, S., Akpan, U. S., & Isihak, S. R. (2018). Determinants of foreign direct investment in fast-growing economies: evidence from the BRICS and MINT countries. *Financial Innovation*, 4(1), 1-17.
- 4- Abdel-Latif, A., & Schmitz, H. (2010). *The politics of Investment and growth in Egypt: Towards a new approach*. Universitäts-und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.
- 5- Asafo-Adjei, A. (2007). *Foreign direct investment and its importance to the economy of South Africa* (Doctoral dissertation, University of South Africa).
- 6- Adhikary, B. K. (2017). Factors influencing foreign direct investment in South Asian economies: A comparative analysis. *South Asian Journal of Business Studies*.
- 7- Cheng, C. H., & Lin, Y. (2002). Evaluating the best main battle tank using fuzzy decision theory with linguistic criteria evaluation. *European journal of operational research*, 142(1), 174-186.
- 8- Jadhav, P. (2012). Determinants of foreign direct investment in BRICS economies: Analysis of economic, institutional and political factor. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 37, 5-14.
- 9- Hanh, N. P., Van Hùng, Đ., Hoat, N. T., & Trang, D. T. T. (2017). Improving quality of foreign direct investment attraction in Vietnam. *International Journal of Quality Innovation*, 3(1), 1-16.
- 10- Ho, C. S., & Rashid, H. A. (2011). Macroeconomic and country specific determinants of FDI. *The Business Review*, 18(1), 219-226.
- 11- Cuyvers, L., Soeng, R., Plasmans, J., & Van Den Bulcke, D. (2011). Determinants of foreign direct investment in Cambodia. *Journal of Asian Economics*, 22(3), 222-234.

- 12- Khafidzin, H. L. P. (2021). Determinants Foreign Direct Investment (FDI) Inflow in ASEAN-8. *Media Trend*, 16(1), 12-18.
- 13- Mehic, E., Brkic, S., & Selimovic, J. (2009). Institutional development as a determinant of foreign direct investment in the manufacturing sector. *The Business Review*, 13(2), 155-161.
- 14- Mondolo, J. (2019). How do informal institutions influence inward FDI? A systematic review. *Economia politica*, 36(1), 167-204.
- 15- Olival, A. I. D. N. (2012). *The influence of doing business' institutional variables in foreign direct investment* (Doctoral dissertation).
- 16- Ray, S. (2012). Impact of foreign direct investment on economic growth in India: A co integration analysis. *Advances in Information Technology and Management*, 2(1), 187-201.
- 17- Rodrigo, W. P. S., & Randika, P. A. D. D. (2022). Impact of Economic Uncertainty on Foreign Direct Investment Inflows of Sri Lanka. *European Journal of Business and Management Research*, 7(1), 213-218.
- 18- Hsueh, S. L. (2013). A fuzzy logic enhanced environmental protection education model for policies decision support in green community development. *The Scientific World Journal*, 2013.
- 19- Wang, X., Xu, Z., Qin, Y., & Skare, M. (2022). Foreign direct investment and economic growth: a dynamic study of measurement approaches and results. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 35(1), 1011-1034.